

Zárt szótagi magánhangzó-nyúlás: fonológiai kölcsönzés?

Huszthy Bálint & Cser András

A magyar fonológiában erősen jelöltek a szupernehéz szótagok, elsősorban azok, melyekben hosszú magánhangzó és kóda-mássalhangzó is megjelenik. Alapvetően csak /a/ és /e/ fordulhat elő ebben a pozícióban, korlátozott mértékben, pl. *férfi, párta, cékla, sámli, térd, pánt* stb. (vö. Polgárdi 2002: 146). Ugyanakkor a magyar nyelv történetében szokás feltételezni egy olyan hangváltozást (tendenciát?), amely az azonszótagi zengőhangok (nazálisok és likvidák) előtt megnyújthatta a magánhangzókat (pl. E. Abaffy 2003: 332, 344, Bárczi 1967/1989: 164) – bár a példák még a tankönyvekben sem problémátlanok. Ismeretes továbbá az is, hogy a szótagvégi zengőhangok (különösen az [r]) a mai magyar nyelvben is nyújtó hatást gyakorol a rövid magánhangzókra.

Számos olyan jövevényszó található a magyarban, melyekben hosszú a magánhangzó kóda-mássalhangzó előtt, bár ezt az átadó nyelvbéli alak látszólag nem indokolja, és a magyar fonológiai rendszer számára is ilyesfajta erősen jelölt szerkezetet hoz létre, pl.: *párduc, árboc, Márton, Sándor, érsek, kántor, péntek, pánt* stb. A felsorolt példákban közös, hogy /a/ és /e/ nyúlik meg bennük, és a kóda-mássalhangzó zengőhang.

Ebben az előadásban nagyobbára a korai latin jövevényszavakra összpontosítunk, bár más korszakokból és más nyelvekből származó jövevényszavak is szóba fognak kerülni. Feltesszük a kérdést, vajon szükségképpen azt kell-e feltételeznünk, hogy a szóban forgó hangváltozás (tehát a zengőhang által bezárt szótagban történő magánhangzó-nyúlás) a magyar nyelven belül történt változás-e, vagy elképzelhető-e esetleg az, hogy ez a fonológiai mintázat – legalább részben – kölcsönszavak útján honosodott meg a nyelvben, azaz fonológiai kölcsönzés.

A latin jövevényszavakkal kapcsolatban a szokásos álláspont az, hogy a vulgáris latin magánhangzó-hosszúságokkal kerültek a magyar nyelvbe, azaz hosszú magánhangzó eredetileg csak nyílt szótagban fordulhatott elő, ahol pedig zárt szótagban találunk hosszú magánhangzót, azt az átvevő nyelvből kell megmagyaráznunk (Fludorovits 1937).

Köztudomású, hogy a korai latin jövevényszavak jó része északolasz nyelvterületről került a magyar nyelvbe. Északolasz nyelvjárásokban azonban gyakran megnyúlik a hangsúlyos magánhangzó szonoráns-kóda előtt, pl. ol. *angelo* ['andzelo] 'angyal' ~ (Velenca) ['a:]*ngeo*, (Gorizia) ['a:]*ngelu*, (Belluno) ['a:]*ndol*, (Cravero) ['a:]*nghel*, (Ronchis) ['a:]*nzu* stb. Ez a nyúlás a mai olasz nyelvjárásokban inkább fonetikai, mint fonológiai jellegű, ráadásul az olasz szótagrím fonológiailag két morában van korlátozva (Krämer 2009); történetileg mégis elképzelhető, hogy hatással lehetett a magyar átvételekben megfigyelhető magánhangzó-nyúlásra. (A példák a VIVALDI adatbázisból származnak: <https://www2.hu-berlin.de/vivaldi/>.)

A nyúlásnak többféle kontextuális oka lehet, így a környező szegmentumok fonetikai hasonlósága (magánhangzó + zengőhang egy szótagrímén belül), a hangsúly és az intenzitás, a szótag pozíciója a szón belül stb. (van Santen 1992). A ladinban és a Graubünden kantoni rétorománban rendszeres a hangsúlyos hosszú magánhangzók előfordulása szonoráns kóda előtt, pl.: *sp[ɛ:]nder*, *b[ɛ:]rgia*, *p[u:]rla*, *av[u:]nda*, *[u:]ngula*, *[a:]rvor* stb. (Houder 1901). Északolasz nyelvjárásokban (főleg Emilia-Romagna, Veneto és Friuli-Venezia Giulia megyékben) szórványosan figyelhető meg hasonló nyúlás.

Az adatok alapján feltételezésünk szerint nem zárhatjuk ki azt, hogy a zárt szótagi, zengőhang előtti nyúlás – amely természetesen tipológiailag sem ismeretlen jelenség, ld. például a kései óangol magánhangzó-nyúlást – fonológiai mintakölcsönzés útján jelent meg a magyar nyelvben, tehát nem, vagy nem teljesen belső fejlemény.

Hivatkozások

AIS = Atlante Italo-Svizzero (Jaberg–Jud 1928–1940)

Bárczi Géza (1989) Hangtörténet. In: Bárczi Géza, Benkő Loránd, Berrár Jolán: A magyar nyelv története. Budapest: Tankönyvkiadó.

E. Abaffy Erzsébet (2003) Hangtörténet / Az ómagyar kor. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) Magyar nyelvtörténet. Budapest: Osiris. 301–351.

Fludorovits Jolán (1937). A magyar nyelv latin jövevényszavai, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

Huonder, Josef (1901). Der Vokalismus der Mundart von Disentis. In: RF 11, 431–466.

Krämer, Martin (2009). The Phonology of Italian. Oxford: Oxford University Press.

Polgárdi Krisztina (2002). Hungarian Superheavy Syllables and the Strict CV Approach, In: Kenesei István–Siptár Péter (szerk.) Approaches to Hungarian 8: Papers from the Budapest Conference, Budapest: Akadémiai Kiadó, 263–282.

van Santen, J.P.H. (1992). Contextual effects on vowel duration, Speech Communication 11: 513–546.

VIVALDI = Vivaio Acustico delle Lingue e dei Dialetti d'Italia, Humboldt Egyetem, Berlin (2015–2021).